כיתה ז' | תנ"ך | שיעור 1 מתוך 3 | 45 דק' | שמואל א ד, א-כב

ממלכתי: ספר שמואל א נלמד בחטיבת הביניים (קריאה ספרותית-היסטורית, דמויות וערכים). חמ"ד: בתכנית החמ"ד ספר שמואל א משויך לכיתה ח', והיחידה מתאימה גם לה; לימוד עם רש"י, רד"ק, מצודת דוד ואברבנאל. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

"נקחה אלינו משלה את ארון ברית ה'": המלחמה באבן העזר ושביית הארון

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יספרו את סדר האירועים בפרק: שתי מערכות באבן העזר, הבאת הארון מִשִּׁלה, שביית הארון ומות עלי ובניו
- התלמידים יסבירו מה חשבו זקני ישראל שיקרה כשיביאו את הארון ("וְיָבֹא בְקִרְבֵּנוּ, וְיֹשִׁעֵנוּ מִכַּף אֹיְבֵינוּ"), ולמה זה לא קרה
- התלמידים יבינו את משמעות השם "אי-כבוד" ואת דברי האישה "גָּלָה כָבוֹד מִיִּשְׂרָאֵל"

❓ השאלה הגדולה של השיעור

האם חפץ קדוש יכול "להציל" אותנו, גם אם אנחנו לא משתנים?

אחרי ההפסד הראשון זקני ישראל לא שואלים "מה עשינו לא בסדר?", אלא מחפשים פתרון מהיר: "נִקְחָה אֵלֵינוּ מִשִּׁלֹה, אֶת-אֲרוֹן בְּרִית ה'". הפרק בודק את הרעיון הזה, והתשובה שלו קשה.

🧪 פתיחה

כותבים על הלוח: "קמע", "חולצת מזל", "עט מזל למבחן". שואלים: "למי יש חפץ מזל? האם הוא באמת עוזר, או רק נותן ביטחון?" שומעים 3-4 תשובות בלי לשפוט. אחר כך: "היום נקרא על עם שהביא לשדה הקרב את החפץ הקדוש ביותר שהיה לו, ונבדוק מה קרה".

📖 הסבר למורה

הרקע: בפרקים א-ג למדנו על חנה, על הולדת שמואל, על בני עלי חפני ופינחס שחטאו במשכן בשילה, ועל הנבואה לעלי שבית אביו ייענש. פרק ד מתחיל במלחמה עם הפלשתים. ישראל חונים ליד "הָאֶבֶן הָעֵזֶר" והפלשתים באפק. במערכה הראשונה ישראל מפסידים, ונהרגים כ-4,000 איש.

הרעיון של הזקנים (ג-ה): הזקנים שואלים "לָמָּה נְגָפָנוּ ה' הַיּוֹם לִפְנֵי פְּלִשְׁתִּים", אבל במקום לחפש תשובה הם מחליטים להביא את הארון. אברבנאל מסביר שהם חשבו שה' ישמור על ארונו, וכך ישמור גם עליהם, ומשווה זאת לדברי הנביא ירמיהו: "היכל ה' המה היכל ה' המה". כשהארון מגיע, כל ישראל

מריעים "תְּרוּעָה גְדוֹלָה; וַתֵּהֹם, הָאָרֶץ". הרד"ק מוסיף שבני עלי, שליוו את הארון, הם שגרמו לכישלון: "להודיע כי הם גרמו המכשלה".

הפלשתים מפחדים, ובכל זאת מנצחים (ו-יא): הפלשתים שומעים את התרועה ונבהלים: "אוֹי לָנוּ, כִּי לֹא הָיְתָה כָּזֹאת אֶתְמוֹל שִׁלְשֹׁם". הם זוכרים את מכות מצרים, אבל מעודדים זה את זה: "הִתְחַזְּקוּ וִהְיוּ לַאֲנָשִׁים". במערכה השנייה ההפסד גדול הרבה יותר: 30,000 נופלים, "וַאֲרוֹן אֱלֹהִים, נִלְקָח", וחפני ופינחס מתים. האירוניה חזקה: מי שפחד, ניצח; מי שהיה בטוח, הפסיד.

בשילה: עלי ואשת פינחס (יב-כב): איש מבנימין רץ משדה הקרב עם בגדים קרועים ואדמה על ראשו (סימני אבל). עלי, בן 98 ועיוור, יושב ומחכה, "כִּי-הָיָה לִבּוֹ חָרֵד, עַל אֲרוֹן הָאֱלֹהִים". השמועה על בניו לא מפילה אותו, אבל "וַיְהִי כְּהַזְכִּירוֹ אֶת-אֲרוֹן הָאֱלֹהִים, וַיִּפֹּל מֵעַל-הַכִּסֵּא". מה שהכי חשוב לו הוא הארון. אשת פינחס יולדת ומתה, וקוראת לבנה "אי-כבוד". רש"י: "אִי כָּבוֹד. אֵין כָּבוֹד". הכבוד שהלך הוא לא כבוד המשפחה, אלא נוכחות ה' בעם: "כִּי נִלְקַח, אֲרוֹן הָאֱלֹהִים".

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

שמואל א פרק ד, פסוקים א-יא

(א) וַיְהִי דְבַר-שְׁמוּאֵל, לְכָל-יִשְׂרָאֵל; וַיֵּצֵא יִשְׂרָאֵל לִקְרַאת פְּלִשְׁתִּים לַמִּלְחָמָה, וַיַּחֲנוּ עַל-הָאֶבֶן הָעֵזֶר, וּפְלִשְׁתִּים, חָנוּ בַאֲפֵק.

(ב) וַיַּעַרְכוּ פְּלִשְׁתִּים לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל, וַתִּטֹּשׁ הַמִּלְחָמָה, וַיִּנָּגֶף יִשְׂרָאֵל, לִפְנֵי פְּלִשְׁתִּים; וַיַּכּוּ בַמַּעֲרָכָה בַּשָּׂדֶה, כְּאַרְבַּעַת אֲלָפִים אִישׁ.

(ג) וַיָּבֹא הָעָם, אֶל-הַמַּחֲנֶה, וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל, לָמָּה נְגָפָנוּ ה' הַיּוֹם לִפְנֵי פְּלִשְׁתִּים; נִקְחָה אֵלֵינוּ מִשִּׁלֹה, אֶת-אֲרוֹן בְּרִית ה', וְיָבֹא בְקִרְבֵּנוּ, וְיֹשִׁעֵנוּ מִכַּף אֹיְבֵינוּ.

(ד) וַיִּשְׁלַח הָעָם, שִׁלֹה, וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן בְּרִית-ה' צְבָאוֹת, יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים; וְשָׁם שְׁנֵי בְנֵי-עֵלִי, עִם-אֲרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים – חָפְנִי, וּפִינְחָס.

(ה) וַיְהִי, כְּבוֹא אֲרוֹן בְּרִית-ה' אֶל-הַמַּחֲנֶה, וַיָּרִעוּ כָל-יִשְׂרָאֵל, תְּרוּעָה גְדוֹלָה; וַתֵּהֹם, הָאָרֶץ.

(ו) וַיִּשְׁמְעוּ פְּלִשְׁתִּים, אֶת-קוֹל הַתְּרוּעָה, וַיֹּאמְרוּ, מָה קוֹל הַתְּרוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּמַחֲנֵה הָעִבְרִים; וַיֵּדְעוּ – כִּי אֲרוֹן ה', בָּא אֶל-הַמַּחֲנֶה.

(ז) וַיִּרְאוּ, הַפְּלִשְׁתִּים – כִּי אָמְרוּ, בָּא אֱלֹהִים אֶל-הַמַּחֲנֶה; וַיֹּאמְרוּ אוֹי לָנוּ, כִּי לֹא הָיְתָה כָּזֹאת אֶתְמוֹל שִׁלְשֹׁם.

(ח) אוֹי לָנוּ – מִי יַצִּילֵנוּ, מִיַּד הָאֱלֹהִים הָאַדִּירִים הָאֵלֶּה: אֵלֶּה הֵם הָאֱלֹהִים, הַמַּכִּים אֶת-מִצְרַיִם בְּכָל-מַכָּה – בַּמִּדְבָּר.

(ט) הִתְחַזְקוּ וִהְיוּ לַאֲנָשִׁים, פְּלִשְׁתִּים – פֶּן תַּעַבְדוּ לָעִבְרִים, כַּאֲשֶׁר עָבְדוּ לָכֶם; וִהְיִיתֶם לַאֲנָשִׁים, וְנִלְחַמְתֶּם.

(י) וַיִּלָּחֲמוּ פְּלִשְׁתִּים, וַיִּנָּגֶף יִשְׂרָאֵל וַיָּנֻסוּ אִישׁ לְאׇהָלָיו, וַתְּהִי הַמַּכָּה, גְּדוֹלָה מְאֹד; וַיִּפֹּל, מִיִּשְׂרָאֵל, שְׁלֹשִׁים אָלֶף, רַגְלִי.

(יא) וַאֲרוֹן אֱלֹהִים, נִלְקָח; וּשְׁנֵי בְנֵי-עֵלִי מֵתוּ, חָפְנִי וּפִינְחָס.

שמואל א פרק ד, פסוקים יב-כב

(יב) וַיָּרָץ אִישׁ-בִּנְיָמִן מֵהַמַּעֲרָכָה, וַיָּבֹא שִׁלֹה בַּיּוֹם הַהוּא; וּמַדָּיו קְרֻעִים, וַאֲדָמָה עַל-רֹאשׁוֹ.

(יג) וַיָּבוֹא, וְהִנֵּה עֵלִי יֹשֵׁב עַל-הַכִּסֵּא (יך) [יד] דֶּרֶךְ מְצַפֶּה – כִּי-הָיָה לִבּוֹ חָרֵד, עַל אֲרוֹן הָאֱלֹהִים; וְהָאִישׁ, בָּא לְהַגִּיד בָּעִיר, וַתִּזְעַק, כָּל-הָעִיר.

(יד) וַיִּשְׁמַע עֵלִי, אֶת-קוֹל הַצְּעָקָה, וַיֹּאמֶר, מֶה קוֹל הֶהָמוֹן הַזֶּה; וְהָאִישׁ מִהַר, וַיָּבֹא וַיַּגֶּד לְעֵלִי.

(טו) וְעֵלִי, בֶּן-תִּשְׁעִים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה; וְעֵינָיו קָמָה, וְלֹא יָכוֹל לִרְאוֹת.

(טז) וַיֹּאמֶר הָאִישׁ אֶל-עֵלִי, אָנֹכִי הַבָּא מִן-הַמַּעֲרָכָה, וַאֲנִי, מִן-הַמַּעֲרָכָה נַסְתִּי הַיּוֹם; וַיֹּאמֶר מֶה-הָיָה הַדָּבָר, בְּנִי.

(יז) וַיַּעַן הַמְבַשֵּׂר וַיֹּאמֶר, נָס יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי פְלִשְׁתִּים, וְגַם מַגֵּפָה גְּדוֹלָה, הָיְתָה בָעָם; וְגַם-שְׁנֵי בָנֶיךָ מֵתוּ, חָפְנִי וּפִינְחָס, וַאֲרוֹן הָאֱלֹהִים, נִלְקָחָה.

(יח) וַיְהִי כְּהַזְכִּירוֹ אֶת-אֲרוֹן הָאֱלֹהִים, וַיִּפֹּל מֵעַל-הַכִּסֵּא אֲחֹרַנִּית בְּעַד יַד הַשַּׁעַר וַתִּשָּׁבֵר מַפְרַקְתּוֹ וַיָּמֹת – כִּי-זָקֵן הָאִישׁ, וְכָבֵד; וְהוּא שָׁפַט אֶת-יִשְׂרָאֵל, אַרְבָּעִים שָׁנָה.

(יט) וְכַלָּתוֹ אֵשֶׁת-פִּינְחָס, הָרָה לָלֶת, וַתִּשְׁמַע אֶת-הַשְּׁמוּעָה אֶל-הִלָּקַח אֲרוֹן הָאֱלֹהִים, וּמֵת חָמִיהָ וְאִישָׁהּ; וַתִּכְרַע וַתֵּלֶד, כִּי-נֶהֶפְכוּ עָלֶיהָ צִרֶיהָ.

(כ) וּכְעֵת מוּתָהּ, וַתְּדַבֵּרְנָה הַנִּצָּבוֹת עָלֶיהָ, אַל-תִּירְאִי, כִּי בֵן יָלָדְתְּ; וְלֹא עָנְתָה, וְלֹא-שָׁתָה לִבָּהּ.

(כא) וַתִּקְרָא לַנַּעַר, אִיכָבוֹד לֵאמֹר, גָּלָה כָבוֹד מִיִּשְׂרָאֵל; אֶל-הִלָּקַח אֲרוֹן הָאֱלֹהִים, וְאֶל-חָמִיהָ וְאִישָׁהּ.

(כב) וַתֹּאמֶר, גָּלָה כָבוֹד מִיִּשְׂרָאֵל: כִּי נִלְקַח, אֲרוֹן הָאֱלֹהִים.

שם ה' מובא בכתיב ה'. במקום שיש כתיב וקרי, הכתיב בסוגריים עגולים והקרי בסוגריים מרובעים. הפרק מובא במלואו, בשני חלקים: המלחמה, והשמועה בשילה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "נִקְחָה אֵלֵינוּ מִשִּׁלֹה, אֶת-אֲרוֹן בְּרִית ה', וְיָבֹא בְקִרְבֵּנוּ, וְיֹשִׁעֵנוּ מִכַּף אֹיְבֵינוּ" (שמואל א ד, ג)

💭 **מפרשים:** מצודת דוד: "כאשר ישגיח ה' בארון בריתו, ישגיח גם בנו". אברבנאל מוסיף שהם לא שאלו את הנביא שמואל, ושהארון "לא היה הולך ולא היה יוצא ממקומו כי אם על פי ה' בדבר נביא".

📜 **כתוב:** "כִּי-הָיָה לִבּוֹ חָרֵד, עַל אֲרוֹן הָאֱלֹהִים" (שמואל א ד, יג)

💭 **מפרשים:** מצודת דוד: "והיה מצפה ומייחל לשמוע מה מהמלחמה, כי היה לבו חרד על הליכת הארון". עלי אולי לא עצר את בניו, אבל ליבו היה עם הארון.

📜 **כתוב:** "וַתִּקְרָא לַנַּעַר, אִיכָבוֹד לֵאמֹר, גָּלָה כָבוֹד, מִיִּשְׂרָאֵל" (שמואל א ד, כא)

💭 **מפרשים:** רש"י: "אִי כָבוֹד. אֵין כָּבוֹד". רד"ק: "איה הכבוד שאיננו היום בישראל".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), לוח, דף עבודה, מפה של ארץ ישראל (אפק ואבן העזר, שילה)

1. פתיחה: חפצי מזל, האם הם עוזרים? (5 דקות)
2. קריאה מודרכת בפסוקים א-יא, ועל הלוח שני טורים: "מה חשבו ישראל" / "מה קרה באמת" (12 דקות)
3. עבודה בזוגות: פסוקים יב-כב, מי שומע מה, ואיך כל דמות מגיבה (עלי, אשת פינחס) (10 דקות)
4. דיון כיתתי: למה הארון לא הציל? ומה פירוש "אי-כבוד"? (10 דקות)
5. דף עבודה, שאלות 1-3 (6 דקות)
6. כרטיס יציאה (2 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה אמרו זקני ישראל אחרי ההפסד הראשון, ומה החליטו לעשות?
2. איך הגיבו הפלשתים כששמעו את התרועה? מה הם עשו בסוף?
3. על איזו ידיעה נפל עלי מן הכסא?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה לדעתכם הזקנים לא חיפשו מה הם עשו לא בסדר, אלא מיהרו להביא את הארון?
2. מה המשמעות של "הִתְחַזְּקוּ וִהְיוּ לַאֲנָשִׁים"? איך הפחד של הפלשתים הפך לכוח?
3. למה אשת פינחס קוראת לבנה "אי-כבוד", ולא שם שקשור לבעלה שמת?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם קרה לכם שסמכתם על "מזל" במקום על מאמץ? מה למדתם מזה?
2. מה דעתכם על עלי: האם הוא דמות טרגית (עצובה) או דמות אשמה? נמקו.

🏁 סיכום השיעור

ישראל הפסידו במלחמה, וחשבו שהארון יציל אותם כמו קמע. הפרק מראה שהארון אינו כלי קסם: בלי תיקון של העם ושל הכהנים, הוא לא מגן. הארון נשבה, עלי ובניו מתים, והשם "אי-כבוד" מסכם את התחושה שה' כאילו התרחק מהעם.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

השלימו במשפט אחד: "ישראל טעו כשחשבו ש... ".

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: האירוניה בפרק (הפלשתים המפחדים מנצחים, ישראל הבטוחים מפסידים).
- דיון ערכי: אמונה בחפצים ו"מזל" לעומת אחריות ושינוי אמיתי.
- דמויות: עלי, האב שלא עצר את בניו אבל ליבו עם הארון; אשת פינחס ושם בנה.
- רקע היסטורי: הפלשתים בחוף, אפק, והמאבק על השטח בתקופת השופטים.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- לימוד עם רש"י, רד"ק, מצודת דוד ואברבנאל: למה נשבה הארון (אברבנאל מונה כמה סיבות).
- דגש אמוני: הארון הוא סימן לברית, וכוחו בא מנאמנות העם לה', לא מן החפץ עצמו.
- קישור לנבואה לעלי בפרקים ב-ג: הפרק מראה איך הנבואה מתקיימת.
- דיון על כבוד ה' ועל "גלה כבוד מישראל" כאבל על ריחוק השכינה.

💡 הערות למורה

הפרק כולל מוות של דמויות (עלי, בניו, אשת פינחס בלידה). כדאי לקרוא ברגישות ולא להתעכב על פרטים קשים. כדאי להראות על מפה את אפק ואת שילה, כדי להבין את הריצה של איש בנימין למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

בדף העבודה: סדר אירועים, השוואה בין מה שחשבו ישראל למה שקרה, שאלה על עלי, ושאלה על השם "אי-כבוד", ובסוף משימת סיכום קצרה. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- שמואל א פרק ד, מכון ממרא
- רש"י על שמואל א ד, ספריא
- רד"ק על שמואל א ד, ספריא
- מצודת דוד על שמואל א ד, ספריא
- אברבנאל על שמואל א ד, ספריא

מחוון: "נקחה אלינו משלה את ארון ברית ה'": המלחמה באבן העזר ושביית הארון

1. הסדר הנכון: (1) ישראל מפסידים במערכה הראשונה, (2) הזקנים מחליטים להביא את הארון, (3) הארון מגיע למחנה, (4) הארון נלקח בידי הפלשתים, (5) עלי נופל מן הכסא.
2. זקני ישראל: חשבו שהארון "וְיֹשִׁעֵנוּ מִכַּף אֹיְבֵינוּ"; בסוף ישראל הפסידו הפסד גדול יותר והארון נלקח. הפלשתים: פחדו ("אוֹי לָנוּ"), אבל עודדו זה את זה "וְהְיִיתֶם לַאֲנָשִׁים, וְנִלְחַמְתֶּם"; בסוף ניצחו ולקחו את הארון.
3. הם שאלו למה הפסידו, אבל לא בדקו אם הם עצמם (העם והכהנים) עשו משהו לא בסדר. במקום לתקן, הם חיפשו פתרון מהיר: להביא את הארון.
4. עלי נופל כשהמבשר מזכיר את הארון: "וַיְהִי כְּהַזְכִּירוֹ אֶת-אֲרוֹן הָאֱלֹהִים, וַיִּפֹּל". זה מלמד שהארון וכבוד ה' היו חשובים לו יותר מכל, אפילו יותר מבניו.
5. "אי-כבוד" פירושו "אין כבוד": הכבוד, כלומר נוכחות ה' בעם, "גלה" מישראל, כי הארון נלקח (פסוק כב).
6. תשובה טובה: הארון אינו כלי קסם שפועל לבד. העם (ובני עלי) חטאו ולא תיקנו את מעשיהם, ולכן הארון לא הציל. במקום זה היה צריך לשאול מה לא בסדר ולתקן, או לשאול את הנביא. פסוק אפשרי: "נִקְחָה אֵלֵינוּ מִשִּׁלֹה, אֶת-אֲרוֹן בְּרִית ה'" או "וַאֲרוֹן אֱלֹהִים, נִלְקָח". (ניקוד מוצע: הסבר 2, הצעה 2, פסוק 1.)

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רד"ק, מצודת דוד ואברבנאל מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה' מובא בכתיב ה'. ממלכתי: ספר שמואל א נלמד בחטיבת הביניים (קריאה ספרותית-היסטורית, דמויות וערכים). חמ"ד: בתכנית החמ"ד ספר שמואל א משויך לכיתה ח', והיחידה מתאימה גם לה; לימוד עם רש"י, רד"ק, מצודת דוד ואברבנאל. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.